

Η αποκριά του Μίλτου Σαχτούρη: Ξέρκι ή όχημα της φρίκης;

Ο Μ. Σαχτούρης το 1921

Εν αρχή ο αμετάκλητος λόγος. — το ποίημα:

Η Αποκριά!

Μακριά σ' εν' άλλο κόσμο γίνηκε αυτή η αποκριά το γαϊδουράκι γύρις μεσ' στους έρημους δρόμους όπου δεν ανέπεινε κανείς πεδαίνεια παιδιά ανέβιναν ολοένα στον ουρανό κατέβαιναν μια στιγμή να πάρουν τους αετούς τους που τους είχαν ξεχάσει έπεφτε χιόνι γυαλίνιος χαρτοπόλεμος μάτων τις καρδιές μια γυναικά γονυπισμένη ανάστρεψε τα μάτια της σά νεκρή μόνο περνώντας φάλαγγες στρατιώτες εν-δυο εν-δυο με παγωμένα δόντια.

Το βράδυ βγήκε το φεγγάρι αποκριάτικο γεμάτο μίσος το δέναν και το πέταζαν στη θάλασσα μαχαιρωμένο.

Μακριά σ' εν' άλλο κόσμο γίνηκε αυτή η αποκριά

Περιέχεται στη συλλογή *Με το πρόσωπο στον τοίχο*, τρίτη του Μίλτου Σαχτούρη³, που δημοσιεύτηκε το 1952. Η Νόρα Αναγνωστάκη, στην έγκαιρη κατάθεση και κατιφάση της για τον Σαχτούρη, θεωρεί την Αποκριά σημείο κορύφωσης της αντιστροφικής μεθόδου που εφαρμόζει ο Μ.Σ. στην ποίησή του. Αντιγράφω πιστά:

'Όλα έχουν αναποδογυρίσει τα πάνω-κάτω. Η τάξη των πραγμάτων που ζέραμε έχει ανατραπεί συθέμελα. Μ' όλα αυτά τα παράλογα λόγια αυτή η τρομερή αλήθεια λέγεται. Κι η

περπτουσία αυτής της αλήθειας, όπως δίνεται στο καταπληκτικό ποίημα «Η Αποκρηά». Η κατάλυση κάθε εορταστικού χαρακτήρα σ' ότι ο άνθρωπος συνήθισε να πιστεύει σαν αποκριώνωση της ανέμελης χαράς: τη γιορτή της Αποκρηάς. Σ' αυτή τη γιορτή συνήθως όλοι μεταφρίσονται. Ο Σαχτούρης μεταφρίσει αυτή την ίδια τη γιορτή από εορταστική σε επικήδεια.

Χρήστος Μπράβος

Είναι φανερό, πως η Αναγνωστάκη συγκλίνει προς το κέντρο του ποιήματος, όπου και οι προσδιοριστικοί άξονές του.

Ο Στέφανος Ροζάνης, αντίθετα, σε υστερότερο κείμενό του⁴, ακολουθεί τη φυγόδεντρο και σταθμεύει στους άκρους στίχους, που ταυτίζονται — και υπανίσσονται το γεωγραφικό στίγμα του ποιητικού δράματος. Αντιγράφω τα συμπεράσματά του:

Ο στίχος: Μακριά σ' εν' άλλο κόσμο γίνηκε αυτή η αποκρηά, που επαναλαμβάνεται κιόλας στο τέλος του ποιήματος, σα να θέλει να κυριαρχήσει πάνω στη συναισθηματική λειτουργία του αναγνώστη, παίζει το ρόλο ενός διαχωριστικού σημείου ανάμεσα στο γεγονός και τη συνείδηση του γεγονότος, τη βίσωσή του αν προτιμάτε· τείνει στην απομάκρυνση του εσωτερικού κόσμου από το αντικείμενο της εμπειρίας του· στην τοποθέτηση αυτού του τελευταίου σ' έναν άλλο χώρο ξένο και αδιάφορο. Δεν είναι ο ποιητής αυτός που ζει το γεγονός, και προ πάντων δεν είναι ο κόσμος

του γεγονότος ο κόσμος του ποιητή. Υπάρχει η συνείδηση που τοποθετείται όχι μονάχα αντίθετα στη φρικιαστική φύση του γεγονότος, αλλά και πέρα, μακριά απ' αυτήν.

Με βρίσκεται φραστικά σύμφωνο η διαπιστωση πως δεν είναι ο κόσμος του γεγονότος ο κόσμος του ποιητή. Άλλα προβλλέπει εδώ το καιρό, κατά την άποψή μου, ερώτημα: Ποιό —ή τι— είναι το γεγονός; Δεν πιθανολογείται ή δε δειγματίζεται, στο κείμενο του Σ.Ρ. Αναφέρεται μόνο η φύση του, που είναι φρικιαστική μια ματωμένη αποκριά, ας πούμε, που ο Σαχτούρης απωθεί σ' έναν άλλο χώρο ξένο και αδιάφορο. Προκαταβάλλω την αντίθεσή μου, για να επιχειρήσω στη συνέχεια τη θεμελιώση της· και τη θεμελίωση της θέσης μου.

Σημείωση: Αν *Η Αποκριά* είναι ο Ελληνικός μεταπόλεμος σε μικρογραφία, είναι νορίζο αυτονότητα, πως οι αποφάσεις του Ροζάνη διαπερνούν το συγκεκριμένο ποίημα και επιχειρούν, στη συνεκδοχή τους προέκταση, την τοποθέτηση του Σαχτούρη απέναντι στην εποχή αλλιώς: Αντί για το σώμα το νύχι⁵.

Η ανακάλυψη των εμπειρικών προϋποθέσεων του ποιήματος, θα ελαχιστοποιούσε τις εκκρεμότητές μας με τα συμφράζουμενά του. Ημερολογιακές καταγραφές του Σαχτούρη (στην Παράλληλη της ποιητικής δημιουργίας) — δεν είναι γνωστές — πιθανότατα δεν υπάρχουν. Ο ίδιος ο μολογεί «αδύνατια» σχολιασμού των ποιημάτων του⁶. Απομένει η ολισθητή παρακαμπτήριος των εικασιών:

Η συλλογή *Με το πρόσωπο στον τοίχο* απέχει απ' την προηγούμενή της —Παραλογίας, 1948—

τέσσερις χρονιές. Μ' άλλα λόγια, τά πιθανά έτη γεννήσεως της Αποκρίας συγκροτούν την πεντάδα: 1948, 1949, 1950, 1951, 1952'. Το άνοιγμα στενεύει, αν υπολογίσουμε πώς η συλλογή *Με το πρόσωπο στον τοίχο* είναι απόσταγμα εμπειριών της στρατιωτικής θητείας του Σαχτούρη¹. «Υπέρτησα το 1949 με 1951 —αμέσως μετά την κρίσιμη φάση του εμφυλίου», πληροφορεί ο ίδιος² — και η πεντάδα χάνει τα άκρα της: 1949, 1950, 1951.

Εμπειρική αφορμή του ποιήματος, με συμβατικά (δηλαδή εξωποιητικά) κριτήρια, πρέπει να είναι μια απ' τις αποκρίες των ετών αυτών. Αν συνυπολογίσουμε πως η τυπική έναρξη της μετεμψιαστικής περιόδου συμπίπτει με τους τέσσερις καταληκτικούς μήνες του '49 (μήνες άσχετους με την αποκρία) καταλήγουμε στο χρονοδιγού ζεύγος 1950, 1951: Το ποίημα αριθμεί σήμερα 32 ή 31 έτη ζωής. Αν, λοιπόν, συμφωνήσουμε πως το γεγονός που αναζητούμε είναι η αποκρία του '50 ή του '51, απομένει ο προσδιορισμός της φύσης του.

*

Η χώρα έχει πρόσφατα βγει απ' το σφαγείο του εμφύλιου. Κάποιοι εξοφλούν την ήττα τους σε νησιάς και δεσμωτήρια — γνωστή ιστορία. Για τους νικητές και τους αμέτοχους η ζωή ξαναποκτά το ρυθμό της (Εξηγούμα: Δεν έχεις εκείνη την εποχή, μα προχωρά στην αναλογική εξαγωγή συμπερασμάτων, έχοντας βιώσει την περίοδο 1967-1974). Η αποκρία τώρα είναι ό,τι πάντα: Φυγή απ' το δόκανο του καθημερινού: διονυσιακή ένταση³ και για τον ανυποψίαστο ή αδιάφορο παρατηρητή, τεκμήριο πως βρίσκεται σε τόπο μακρί. Μα ο ποιητής δεν είναι ούτε το ένα ούτε το άλλο για ν' αποδεχτεί την ευδαιμονιστική φύση της —την πλασματικά ρομαλέα όψη ενός σακατεμένου οργανισμού. Αυτός βλέπει, πίσω απ' το προπτέσμα της ευφορίας, μια αποκριά μίσους και αποσύνθεσης. Γ' αυτήν, μόνο, θα μπορούσε να μιλήσει.

Εκαδάρισα, μου φαίνεται, τη θέση μου: Ο

σπινθήρας ανάφλεξης της ποιητικής πράξης είναι μια αποκρία «ανέμελης χαράς»: ένα γεγονός ήδη φρικιστικό μα ευδαιμονιστικό χαρακτήρα. Έτσι, ο στίχος *Μακρά σ' εν'* άλλο κόσμο γίνεται αυτή η αποκρία φαίνεται να κωδικοποιεί μια άκρως ενδιαφέρουσα σχέση του ποιητή με τα πράγματα:

Ο κόσμος του Σαχτούρη δεν προσφέρει —δεν μπορεί να προσφέρει στη συγκεκριμένη στιγμή— καταψύγιο σε ωραιοποίησεις κανενός είδους. Είναι μια έρημος οδόντων —έξην λίγο ως πολύ, για τον περιγυρό του του εφησυχασμού. Γι' αυτούς που τον συγκροτούν, για τους πολλούς δηλαδή, η αποκρία με τους έρμους δρόμους, τα πεδιάσμενα παιδιά, το μαχαιρωμένο φεγγάρι, θα είναι μια παράλογη —ύποπτη ίσως— ποιητική σύλληψη: Είναι η εποχή των υπνενθάνων. Μέσα σ' ένα στρόβιλο αποκαρδίωσης, σαρκασμού, διαμαρτυρίας —αυτούρματα ίσως— ο Σαχτούρης την τοποθετεί «μακριά σ' εν' άλλο κόσμο» στ' αύτού που η μεταφυσική όψη μιας δύσμορφης πραγματικότητας⁴ δεν μπορεί να παραβιάσει: Μέσα του. Δεν ξορκίζει τον εφιάλτη —τον διατηρεί παντού. Η φρίκη δεν αποθείται —φέρεται από το ποίημα: Αυτή η θέση μου και η αντίθεσή μου με τον Στέφανο Ροζάνην.

Σημείωση δεύτερη: Για την αντιφραστική λειτουργία της λέξης «μακριά» στην ποίηση του Μίλτου Σαχτούρη μαρτυρεί ένα ακόμα ποίημα της συλλογής *Με το πρόσωπο στον τοίχο*⁵. Εδώ, ωστόσο, προτιμώ να μεταφέρω τα θραύσματα δυο ποιημάτων του, που υποστηρίζουν, πιστεύω, με τον τρόπο τους την άποψή μου:

Δυο άνθρωποι ψιθυρίζουν
τι κάνει την καρδιά μας καρφώνει;
ναι την καρδιά μας καρφώνει
ώστε λοιπόν είναι ποιητής

(Τα δώρα — ΠΑΡΑΛΟΓΑΙΣ, 1948)

Ματωμένο μοσχάρι
φράζει
τον ουρανό
συνήθισαν

δεν τους πειράζει
καλό κερί⁶
και φτηνό χαμομήλι
μόνο ζητούν
συνήθισαν
τα σιδερένια λουλούδια
να φέγγουν τον ύπνο τους
τις σιδερένιες μύγες
να βουύζουν
να πρήζουν τα μάτια τους

(Τα Στήγματα — Ο ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ, 1960)

Οι προεκτάσεις των δυο ποιημάτων τέμνονται κατά τη γεωμετρία μου, στο ποίημα *Η αποκρία* του 1952.

Αθήνα, 17.10.82

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Μίλτου Σαχτούρη ΠΟΙΗΜΑΤΑ (1945-1971), Κέδρος 1977, σελ. 105.

2. Τέταρτη —αν συνυπολογιστεί και η ψευδώνυμη πρώμη, και μάλλον αποκρυγιέντη, Μουσική των ημάτων μου, τον 1941.

3. Οι «δύσκολοι Καιροί» μέσα από την Ποίηση του Μίλτου Σαχτούρη, περ. ΚΡΙΤΙΚΗ, τεύχος 10, 1960.

4. Η ποίηση της ποιήσας, περ. ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ, τεύχος 2-3, 1966.

5. Μανόλη Αναγνωστάκη: Όλο και πιο γυμνά, Η ΣΥΝΕΧΕΙΑ 3, 1962.

6. Βλέπε Δ. Ν. Μαρωνίτη: Μίλτου Σαχτούρης. Προλογόμενα, εφ. το ΒΗΜΑ, 29.7.78.

7. Φυσικά, τα έπι-πράγματα της ακολουθίας αυτής παρατάσσονται λειψά: Το '48 με το τμήμα του μετά τον μήνα έκδοσης των ΠΑΡΑΛΟΓΩΝ, το '52 αντιστρόφως ανάλογα.

8. Βλ. Γιάννη Δάλλα: Εισαγωγή στην ποιητική του Μίλτου Σαχτούρη. Κείμενα 1979, σελ. 38.

9. ο.π. σελ. 27.

10. Και να, η αδόκητη ακορία: Ο Σαχτούρης με το ποίημά του «μεταφέξει αυτή την γιρτη από εορταστική σε επικήδεια» (Ν. Αναγνωστάκη) ή αφειρεί τη μάσκα από μια επικήδεια αποκριά που υποδύεται την εορταστική;

11. Δοκιμές για την επανάληψη της νόχτας, ΠΟΙΗΜΑΤΑ (1945-1971), Κέδρος 1977, σελ. 86.